

Problémem recenzované publikace z hlediska její hodnoty ve smyslu popularizace sociologie a obecně společenských věd je to, že se nepokusila alespoň částečně vykročit nad rámec standardních sociologických textů (zvolenými tématy, použitými metodami či interpretacemi výsledků dílčích výzkumů). Jestliže je text orientován k širší laické veřejnosti, měl by vedle výše zmíněného vynechání vysvětlování metodologických a teoretických otázek přece jen respektovat fakt, že čtenáři nejsou natolik odborníci v jednotlivých, knihou nabídnutých tématech, aby byli schopni uvědomit si pozadí jednotlivých výzkumů a jejich provázanost. Jinými slovy řečeno, dobrou „popularizující“ literaturu drží pohromadě nějaká „spojující linka“, která začleňuje probíraná témata do širších souvislostí. A právě jistou absencí tohoto pokusu lze recenzované knize vytknout. Hlubší zamýšlení se nad souvislostmi jednotlivých témat by publikaci přidalo nejen na čtivosti, ale také na informační hodnotě. Mimo jiné i právě proto, že jedním z příznaků dnešního „premedializovaného“ světa je absence ukazování různých méně zřejmých vztahů mezi fakty a jejich zasazení do širšího (nejen) společenského kontextu.

A konečně by recenzované publikaci neuškodilo, kdyby se autoři u vědomí si primární cílové skupiny čtenářů pokusili přenést do svých příspěvků i trochu jisté existujícího osobního zájmu a nadšení pro zkoumanou problematiku, a pokusili se tak o vytvoření jistého „příběhu pro čtenáře“, jak o tom svědčí celá řada příkladů popularizujících nová zjištění například v kosmologii, matematice a fyzice či biologii. Jak ukazuje příklad Feyerabendovy *Rozpravy proti metodě* (Praha: Aurora, 2001), i tak vysoce odborný text může být napsán s autorovým osobním zaujetím, vysoce čtivě a navíc v dobrém slova smyslu provokativně.

Vydání recenzované publikace lze ale bez ohledu na výše zmíněné připomínky jednoznačně přivítat mimo jiné i proto, že

v české popularizační literatuře nejsou sociologická témata zrovna frekventovaným jevem v porovnání s množstvím publikací věnovaných popularizaci přírodních věd (a to nejen matematiky, biologie a genetiky), o literatuře věnované historii ani nemluvě. Z tohoto hlediska publikace *Jaká je naše společnost* vyplňuje citelnou mezeru v této části knižního trhu.

Michal Kotík

Pierre Bourdieu: Pravidla umění: Vznik a struktura literárního pole
Brno, Host 2010, 496 s.

S překladem knihy *Pravidla umění: Vznik a struktura literárního pole* (dále jen *Pravidla umění*) se českému čtenáři dostává do rukou jak klasika moderní sociální teorie, tak *par excellence* prezentace sociologického myšlení Pierra Bourdieuho (1930–2002). Přestože od prvního vydání *Pravidel umění* uplynulo již bezmála 20 let, neztrácí český překlad na aktuálnosti: jednak proto, že pozdní díla Pierra Bourdieuho nejsou v sociologii – přestože se jedná o jednoho z nejcitovanějších sociálních vědců vůbec – příliš známa; jednak pak proto, že česká sociologie, dle mého názoru, Bourdieuho odkaz zatím zcela nepřijala, nestrávila jej, a náležitě se s ním nevyrovnala. Význam *Pravidel umění* spočívá zejména v tom, že zde autor prezentuje svoji teorii *sociálních polí* (a metodologii pro jejich empirickou analýzu) asi v její nekomplexnější podobě. I proto bych si dovilil recenzovanou knihu označit za jeden z nejdůležitějších překladatelských počinů v české sociální vědě za poslední rok.

Pravidla umění se však může jevit jako kniha postavená na „sociologicky nestandardním“ způsobu výzkumu, který kombinuje prvky sociologické a literárně-historické analýzy. Snad i tento fakt přispěl k tomu, že jsou *Pravidla umění* v sociologii relativně málo známou Bourdieuho prací, a je proto logickým vyústěním, že vychází v na-

kladatelství Host v rámci jejich série (literárně-) Teoretické knihovny. Stručně by se dalo shrnout, že *Pravidla umění* jsou sociologickým čtením Flaubertova románu *Citová výchova* a sociálně-historických podmínek, které zrodily jak autora, tak jeho nejkomentovanější dílo (česky vyšla *Citová výchova* několikrát, poprvé v roce 1930 v překladu Stášky Jílovské (Praha: Ot. Štorch-Marien, 1930)). Bourdieu vychází z teze, resp. tuto tezi ve své analýze dokládá, že struktura sociálního prostoru v *Citové výchově* odpovídá struktuře sociálního prostoru francouzské společnosti poloviny 19. století, a proto je možné je studovat paralelně. Bourdieuho analýza však zahrnuje širší oblast: nejen, že sleduje vztah mezi sociálními prostory v *Citové výchově*, a ve Flaubertově vlastní společnosti: autor též pátrá po společenských a historických podmínkách pro to, aby se mohla *Citová výchova* ustavit jako „klasika“ francouzského románu. Bourdieu tedy neanalyzuje pouze *Citovou výchovu*, ale společenský kontext, v rámci kterého bylo dílo napsané a který zrodil jeho autora. Byl to společensko-historický kontext, v němž se umění, resp. literatura, osamostatňovalo z područí politických a ekonomických vlivů. Slovy Pierra Bourdieuho docházelo k formování tzv. *literárního pole* a k růstu jeho autonomie ve vztahu k ostatním, tedy společensky dominantním, *sociálním polím*, zejm. pak k *politickému* a *ekonomickému* a *poli politickému*.

Bourdieu píše v jistém smyslu „dialektickým“ způsobem (který však nelze ztotožňovat s tautologií!): empirickými výzkumy potvrzuje oprávněnost svého konceptuálně-teoretického aparátu, který je zároveň modifikován jeho empirickými poznatky, atd. Bourdieu tak naznačuje, že mezi empirií a teorií je, resp. by měl být, dialektický vztah. Nutno připomenout, že Bourdieuho teoreticko-konceptuální aparát je dynamický projekt, který má „gumové“ hranice: není seznamem konceptů, které by sociolog měl (nebo dokonce musel) používat pro sociologickou analýzu za každou cenu. Je

spíše množinou nástrojů, které sociolog může – pokud tomu odpovídají jeho/její výzkumné otázky – použít, resp. které může vhodným způsobem pro své potřeby modifikovat. Jako příklad lze uvést Bourdieuho koncept *forem kapitálu* jako nástroje, pomocí kterého navrhoval studovat strukturu sociálního prostoru. Ve svém vlastním výzkumu sociálního prostoru ve Francii mezi šedesátými a osmdesátými lety dvacátého století hovořil o tom, že jako nevhodnější nástroje pro porozumění systému stratifikace dané společnosti se mu jeví kapitál ekonomický a kapitál kulturní. Bourdieu netvrdil, že společnosti jsou vždy strukturovány takto, nýbrž že různé sociohistorické kontexty mohou oceňovat různé *formy kapitálu*, resp. jejich různou konfiguraci (poznámka na okraj: Bourdieu také nikdy nepředložil nějaký definitivní seznam forem kapitálu; naopak ponechával tento koncept „gumovým“ s tím, že téměř cokoliv může – za určitých sociálních a historických podmínek – fungovat jako *kapitál*).

A koncepty, jako je *sociální prostor* a *forma kapitálu*, se ukazují být dostatečně „gumové“ na to, aby je bylo možné transponovat na jiné sociohistorické kontexty, než byla Francie ve druhé polovině minulého století. Kritika ve stylu „jeho teorie jsou dobré pro francouzskou společnost, ale tam to končí,“ je tedy neoprávněná: vždy záleží na tom, jak si ten který sociolog/socioložka nabízený teoreticko-konceptuální aparát upraví pro potřeby vlastního výzkumu ve vlastním specifickém sociohistorickém kontextu. O poznání plausibilnější kritika pak směřuje na samotné pojetí *sociálního prostoru* pro jeho nejasné ohraničení: má být *sociální prostor* jako celek chápán jako prostor společností státních celků (dopouští se zde Bourdieu metodologického nacionalizmu?), kulturních okruhů, nebo má reprezentovat lidskou společnost jako celek v rámci systému globálního kapitalizmu? Na účet této zcela jistě oprávněné kritiky, na kterou dosud nebylo, dle mého názoru, dostatečným způsobem odpovězeno, by se

precí jenom dalo navrhnout řešení, a to prostřednictvím konceptu *sociálních polí*.

Sociální prostor v tzv. *diferencovaných společnostech*, resp. společnostech s relativně komplexní dělbou práce (zde se Bourdieu nezapře jako Durkheimův dědic, resp. jako čtenář *Společenské dělby práce*) se může, s postupem času, diferencovat do dílčích sociálních polí. *Sociální pole* (v plurálu) Bourdieu vymezuje jako relativně autonomní části sociálního prostoru, které se řídí svými vlastními pravidly a jsou strukturovány sobě vlastním systémem distribuce forem kapitálu (a, v poslední instanci, uznání a společenské legitimacy). *Sociální pole* jsou univerzy, které „se řídí svými vlastními zákony fungování a transformace, jinými slovy jde o strukturu objektivních vztahů mezi pozicemi, které v něm zaujmají jednotlivci či skupiny konkurující si v úsilí o legitimitu“ (s. 282). *Sociální pole* fungují pomyslně jako *silová pole*, nebo jako *magnetická pole* tak, že aktéři, kteří do těchto polí vstupují, se musí podřít – chtít nechtě – logice jejich vnitřní organizace.

Význam konceptu *sociálních polí* spočívá v tom, že, slovy jeho autora, „umožňuje překonat rozpor mezi vnitřním čtením a vnějším rozbohem“ (s. 272), resp. mezi „synchronicky chápanou strukturou a dějiny“ (s. 273). Na jedné straně je badateli/badatelce umožněno studovat vnitřní strukturu příslušného *sociálního pole* (která se rovná systému distribuce kapitálů, resp. uznání a legitimacy) a zároveň podrobovat analýze sociální a historické podmínky, které vedly k ustavení daného pole v takové podobě, v jaké se právě nachází. Jaká jsou tedy pravidla pro analýzu sociálních polí?

Sociální analýza prizmatem konceptu *sociálních polí* musí, dle Bourdieuho, probíhat na třech rovinách, jež je nutné chápat jako „nutně provázané“ (s. 282): (1) Badatel/ka musí analyzovat pozici studovaného pole ve vztahu k mocenskému poli a musí analyzovat transformaci tohoto vztahu v čase. *Mocenské pole*, nebo také *pole moci*, není typickým *sociálním polem*, nýbrž je tvo-

řeno určitým sociálním průsečíkem, který se ustavil v procesu autonomizace jednotlivých sociálních polí. *Pole moci* je souborem aktérů, kteří zauímají v rámci svých dílčích sociálních polí vládnoucí pozice, tedy pozice, z nichž jsou přerozdělovány různé formy kapitálu. Mocenské pole „je místem bojů mezi různými držiteli moci (neboli držiteli různých druhů kapitálu), v nichž jde... o přeměnu či zachování relativní hodnoty různých druhů kapitálu“ (s. 283–284). (2) Zadržet se musí analyzovat vnitřní struktura příslušného *sociálního pole*, což je totožné s analýzou struktury a způsobu distribuce forem kapitálu, resp. principů společenského uznání a legitimacy. (3) Nakonec musí badatel/ka v procesu analýzy polí studovat vznik habitů těch, kteří v rámci studovaného pole zaujmají specifické pozice. Právě zde se ukazuje, jak je koncept *sociálních polí* nedílně propojen s ostatními koncepty z teoreticko-konceptuální dílny Pierra Bourdieuho: nejen s *formami kapitálu*, a spíše notorickým konceptem *habitu*, ale též s konceptem *trajektorie*, resp. s „řadou pozic postupně zastávaných v každém poli“ (s. 282). Tento koncept je důležitý pro porozumění teorii sociální změny: pokud se mění pozice aktéra v poli, musí se nutně měnit struktura je(jí)ho *habitu* (neboť mezi *polem* a příslušným *habitem* panuje „konjunkturální“ vztah – srov. s. 299). Pokud je habitus chápán jako systém dispozic pro to vnímat, myslet a jednat určitým způsobem, pak transformace habitu prostřednictvím jeho *trajektorie* umožňuje studovat nejen reprodukci, ale též proces sociální změny.

Jak jsem navrhl již výše, je vhodné chápat koncept *sociálních polí* „gumově“ tak, aby byl použitelný jako analytický nástroj pro různé společenské kontexty. Sám Bourdieu nás k tomu nabádá: „čtenář bude moci při četbě tohoto textu nahradit slovo *spisovatel* slovem *malíř*, *filozof*, *vědec* atd. a slovo *literární* slovem *umělecký*, *filozofický*, *vědecký* atd.“ (s. 282). Je tedy možné se řídit autorovou radou a koncept *sociálních polí* použít pro porozumění, řekněme, součas-

né situace v českém *akademickém*, resp. *sociologickém*, poli? Zde se nabízí možnost studovat nejen pravidla přerozdělování *forem kapitálu* v závislosti na pozici příslušných aktérů v rámci těchto polí, ale též, například, vztah mezi *akademickým*, resp. *sociologickým*, polem a poli sousedními, zejm. pak *polem ekonomickým* a *polem politickým*. Mohli bychom také prozkoumat míru „autonomie“ českého *akademického*, resp. *sociologického* pole. Mírou autonomie *sociálního pole* má Bourdieu na mysli jeho „nezávislost na vnější poptávce“, zejm. pak politické a ekonomické (s. 286), tedy to, zdali jsou pravidla vnitřní organizace ustavována uvnitř daného pole, nebo zvenku. Zde by se dalo namítnout, že řada sociálních polí má dvě zároveň existující jádra (která strukturuje vnitřní boje o legitimní definice situace): jádro *proautonomní* a jádro *proheteronomní*, kdy heteronomie znamená podřízení se principům organizace, které pocházejí z prostředí mimo *sociální pole*. Optimisté by v případě českého *akademického*, resp. *sociologického*, pole řekli, buď (1) že je v pořádku, že jsou to pole heteronomní, tj. že se podřizují politické a ekonomické poptávce, nebo (2) by s růžovými brýlemi na očích trvali na jejich domnělé autonomii. O něco opatrnější optimisté by pak s vyšší či nižší mírou znepokojení sledovali proces, často dobrovolný (tj. s komplicitním přitakáním ze strany členů příslušných polí), postupné deautonomizace (srov. Bourdieuho důraz na sledování transformace sociálních polí v čase – s. 282).

Styl, jakým Pierre Bourdieu píše, je na první pohled obtížný, nebo spíše obtížně proniknutelný. Je tomu tak proto (dovolím si zde drobnou literárně-kritickou interpretaci), že Bourdieu psal záměrně takovým způsobem, aby povaha jeho psaní odpovídala povaze jeho sociálních teorií. Bourdieuho způsob psaní se snaží propojit formu a obsah, kdy porozumění formě znamená (nebo alespoň usnadňuje) porozumění obsahu. Teprve po proniknutí za závoj zdánlivé nesrozumitelnosti textů Pierra

Bourdieuho se objeví krystalická jasnost jeho psaní. Také se pak provalí autorovo nepsané „tajemství“: totiž to, že jeho texty jsou v podstatě o tomtéž a že se mění pouze „vyspělost“ pohledu (komplexnost konceptů, resp. šíře jejich palety), a perspektiva („sociální pozice, ze které psal“, jak by snad řekl sám Bourdieu). Tento vztah je patrný zejména tehdy, když čtenář sleduje chronologickou posloupnost jeho nejvýznamnějších „teoretických“ děl a způsobu jejich teoreticko-konceptuální výstavby: *Esquisse d'une théorie de la pratique* z roku 1972 (Paris: Seuil), nejcitovanější dílo PB v rámci anglosaské antropologie – *Le Sens pratique* z roku 1980 (Paris: Ed. de Minuit), citované spíše naopak v sociologii – *Méditations pascaliennes* z roku 1997 (Paris: Seuil), dílo zatím všeobecně spíše přehlížené, avšak, alespoň dle mého názoru, teoreticky i konceptuálně nejvyspělejší, v dokonalé intelektuální i filozofické harmonii prezentující komplexitu autorova myšlení. Tyto „moderní klasiky“ stále čekají na překlad do českého jazyka. I proto je překlad *Pravidel umění* počinem více než záslužným: snaží se zalepit pomyslnou díru, resp. splatit intelektuální dluh v tom, že v českém jazykovém prostředí doplňuje Bourdieuho teoreticko-konceptuální skládačku o další, tolik potřebné stříčky.

Michal Růžička

Gilles Deleuze, Félix Guattari: *Tisíc plošin*

Praha, Herrmann & synové 2010, 592 s.

„Většina posluchačů odešla. Zůstali jedině matematici, protože byli zvyklí na jináčí šílenosti, několik astrologů a archeologů a jednotlivé osoby z různých oborů. Challenger se ostatně oproti začátku změnil, jeho hlas byl chraplavější a občas ho přerušoval opičí kašel.“ (s. 70)

Při referování o obsahu knihy *Tisíc plošin* od autorů Gilles Deleuze a Félix Guattari se ocitáme v nepříjemné situaci sevření